
UDK 159.922:801.15
Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno 30.03.1996.

Nataša Desnica-Žerjavić
Filozofski fakultet, Zagreb

PERCEPCIJA GOVORNIKA PREMA NAČINU NJEVOVA GOVORA

SAŽETAK

Način govora izvor je nelingvističkih informacija o ljudima, o njihovu socijalnom i regionalnom porijeklu, o osobinama njihove ličnosti. Pri tome slušači reagiraju stereotipima: za određene govorne osobine vezuju određene osobine govornika.

U ovom radu ispituju se stereotipne slike s kojima hrvatski studenti pristupaju engleskim i francuskim standardnim govornicima, te se one uspoređuju sa stereotipnim reakcijama izvornih francuskih i engleskih govornika prema standardnim govornicima vlastitog jezika.

Ključne riječi: govornik, nelingvistička informacija

U svakom govornom činu uz svjesno i namjerno emitiranu poruku, u skladu s kodom šire jezične zajednice kojoj govornik pripada, on nehotice odašilje i niz znakova koji proizlaze iz njegove pripadnosti užoj skupini, iz njegovih individualnih osobina i trenutnog raspoloženja.

Taj individualni sloj iskaza različito se analizirao i terminološki određivao: Troubetzkij (ed. 1949) nazivao ga je ekspresivnom funkcijom, Jakobson (1960) emotivnom, Georges Faure (1962) evokativnom, Andre Rigault (1964) impresivnom.

Pierre Leon (1971) predlaže termin identifikacijska funkcija i pod njom podrazumijeva ona obilježja govora koja karakteriziraju govornika neovisno o njegovoj volji (iz čega isključuje svjesno oblikovanje iskaza, što naziva impresivnom funkcijom). Identifikacijsku funkciju dalje dijeli na emotivnu i karakternu, koje proizlaze iz ličnosti pojedinca, te dijalektalnu, koja odaje pripadnost užoj skupini.

O identifikacijskoj funkciji govora pojedinca ovisi kako će ga doživljavati pripadnici neke jezične zajednice. A stajališta prema načinu govora toliko su ujednačena unutar jezičnih zajednica da Labov (1972) smatra opravdanim definirati govornu zajednicu kao skup govornika koji dijele zajednička društvena stajališta o jeziku bez obzira na razlike koje među njima postoje u govornoj realizaciji.

Pri percepciji nečijeg načina govora slušači reagiraju stereotipima: za određene govorne osobine vezuju određene osobine govornika.

Tako se istraživanja stajališta o jezicima i jezičnim varijetetima koja intenzivno provode američki i kanadski sociolingvisti zadnjih desetljeća svode na istraživanje odnosa prema zajednicama koje se njima služe. Jezik prestižnijih slojeva društva ili etničkih zajednica ocjenjuje se izrazito povoljno, a govor diskriminiranih društvenih skupina i sam podliježe diskriminaciji. Mnogo veće šanse da bude prihvaćen i uspješno usvojen ima dakle onaj jezik ili varijetet koji pobuđuje pozitivne reakcije slušača, odnosno onaj s čijim bi se govornicima slušači rado identificirali.

U ovom radu zanimalo nas je s kakvim stajalištima pristupaju francuskom jeziku studenti Filozofskog fakulteta, koji su tek upisali studij francuskog jezika i književnosti, te, radi usporedbe, što misle o engleskom jeziku. U kontrolnim skupinama ispitivali smo mišljenja izvornih frankofonih i anglofonih mišljenja govornika o standardnim govornicima vlastitog jezika.

NAČIN PROVEDBE EKSPERIMENTA

50 novoupisanih studenata francuskog jezika i književnosti (koji su svi prethodno učili i engleski i francuski), razvrstanih u dvije skupine, slušalo je različitim redoslijedom snimku po jednog francuskog i engleskog standardnoga govornika. Tijekom slušanja tražilo se da na priloženom upitniku ocijene osobine govornika koje mogu zamisliti prema njegovu načinu govora. U kontrolnim skupinama bilo je po 5 frankofonih i anglofonih izvornih govornika, koji su na isti način ocjenjivali iste snimke govora.

Budući da su brojna sociolingvistička istraživanja (Lambert, 1967; Giles, 1971; d'Anglejean i Tucker, 1973; Brennan, Ryan i Dowson, 1975; Ryan, Carranza 1977. itd.) dokazala postojanje izrazitih stereotipa koji određuju način

na koji se doživljavaju strani ili dijalektalni govornici na planu socijalnog prestiža i emotivne prihvatljivosti, kao i to da se dvije razine percepcije "dručkijih" govornika mogu ali ne moraju podudarati, upitnik je sadržao 12 parova antonimskih pridjeva kojima se procjenjuju osobine govornika vezane za socijalni status i emotivnu privlačnost. Prema prethodnom pilot - istraživanju (Desnica-Zerjavić, 1992) očekivala sam umjereno nepovoljnu procjenu stranih govornika.

Atribute koje pripisuju govorniku upisivali su na skali od 7 stupnjeva (prema Osgoodu, 1957), na kojoj srednja brojka 0, znači da određeno svojstvo nije ni u pozitivnom ni u negativnom smislu evocirano određenim načinom govora. Odlučujući se za jedan od ostalih šest brojeva, ocjenjivači pokazuju da im govornik evocira jedan ili drugi pol antonimskog para u manjoj, srednjoj ili većoj mjeri.

Kao uzorak poslužio je snimljeni čitani tekst srednjeg jezičnog registra, standardnog izgovora, koje sam smatrala fonostilistički neutralnima, budući da su to klasični pedagoški tekstovi, dakle izrađeni s namjerom da taj jezik predstave strancima.

REZULTATI

1. Ocjene koje su slušači dodjeljivali govornicima vlastite i tuđe jezične zajednice u prosjeku su pozitivne u svim kombinacijama jezika govornika i ocjenjivača.

	javna sfera	privatna sfera
Francuzi Francuzu	2,55	2,6
Englezi Englezu	1,8	3,55
Hrvati Francuzu	2,53	3,33
Hrvati Englezu	2,31	3,5

Tablica 1. Prosjek ocjena (od 1.- najbolje do 7 - najslabije)

Svi govornici u javnoj sferi ocijenjeni su povoljnije nego u privatnoj, što znači da izazivaju više poštovanja nego simpatije. Ipak, ta je razlika kad francuski slušači ocjenjuju francuskoga govornika neznatna, što je u skladu s poslovičnim prestižem koji standardni govor uživa u Francuskoj. A lakoća kojom francuski školovani govornici gube dijalektalni izgovor može se objasniti upravo time što je standardni izgovor prihvaćen i emocionalno a ne samo racionalno, a to je uvijek bez kojeg nema identifikacije.

2. Izrazito velika razlika koja se, naprotiv, pojavljuje u gledištima engleskih slušača prema standardnom govorniku vlastite zajednice između javne i privatne sfere slaže se sa svim rezultatima istraživanja, od Tajfela (1959) pa do Lamberta, Hodgsona, Gardnera i Fillenbauma (1960), te Strongmana i Voosleya (1967), Gilesa (1971) i mnogih drugih o samopercepciji britanskih govornika. Švi su oni ustvrdili da se standardni izgovor pozitivno percipira

samo u smislu društvene uspješnosti govornika, dok regionalno obojeni govori izazivaju pozitivne emocionalne reakcije. I u ovom pokusu jednostupnost engleskih slušača na prvih šest atributa tako je potpuna da nisu pozitivno ocijenjeni samo u prosjeku, nego bez ijednog pojedinačnog neutralnog ili negativnog odgovora. Naprotiv, ocjene atributa koji pokazuju emocionalni odnos prema govorniku podijeljene su.

	pozitivni	neutralni	negativni
javna sfera (1-6)	100%	-	-
privatna sfera (7-12)	53,3%	10%	38,7%

Tablica 2. *Odgovori engleskih govornika*

3. Francuzi su nešto manje jednostupni, također bez negativnih odgovora na tim atributima, ali sa 20% neutralnih. Za razliku od Engleza, oni i atribute koji se odnose na emocionalnu prihvatljivost također procjenjuju u 3/4 slučaja pozitivno, u 1/4 neutralno, a nema ni jednog jedinog negativnog odgovora.

	pozitivni	neutralni	negativni
javna sfera (1-6)	80%	20%	-
privatna sfera (7-12)	73,3%	26,7%	-

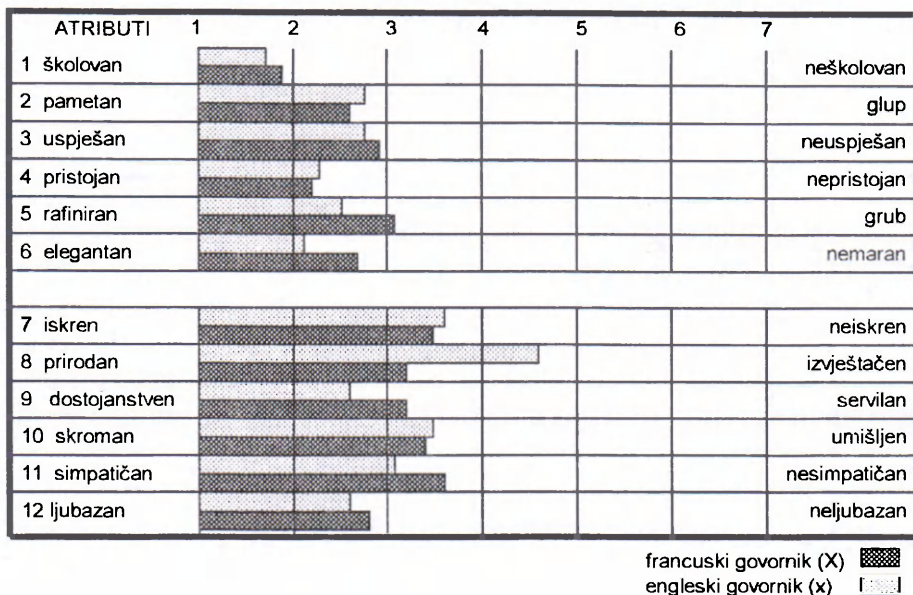
Tablica 3. *Odgovori francuskih govornika*

4. Hrvatski govornici općenito podjednako ocjenjuju Engleza i Francuza, i to prilično povoljno, naročito svojstva koja se odnose na društvenu uspješnost (status), ali se pojavljuje više negativnih mišljenja nego u izvornih govornika.

		pozitivni	neutralni	negativni
francuski	(1-6)	76,3%	14,6%	9%
	(7-12)	54,7%	22%	23,3%
engleski	(1-6)	81%	16,3%	2,7%
	(7-12)	49,3%	22,7%	28%

Tablica 4. *Odgovori hrvatskih govornika*

5. Da bismo vidjeli koliko su pojedina svojstva pridonijela općem utisku o govornicima, prikazat ću profil prosječnih vrijednosti procjena svakog od 12 atributa koje su hrvatski slušači pripisivali francuskom (X) i engleskom (X) govorniku:

Tablica 5. Hrvatski slušači

Već na prvi pogled uočljivo je da je gornjih šest atributa (javna sfera) dobilo znatno povoljnije ocjene koje se kreću od 1,66 do 3,18, nego atributi u donjem dijelu tablice (privatna sfera), gdje je raspon ocjena od 2,64 do 4,58. Tako su naši slušači podjednako pozitivno procijenili francuskog i engleskog govornika u javnoj sferi, nešto manje povoljno u privatnoj sferi, a tu povoljnije Francuza nego Engleza. Iz ove tablice možemo očitati kako naši slušači stereotipno percipiraju francuskog standardnoga govornika. Oni ga vide kao vrlo obrazovnog, dosta inteligentnog i uspješnog, dobro odgojenog, prilično rafiniranog i elegantnog. Sva ta svojstva koja odražavaju socijalni status propisuju mu se u vrlo visokoj, ali ne u najvišoj mogućoj mjeri.

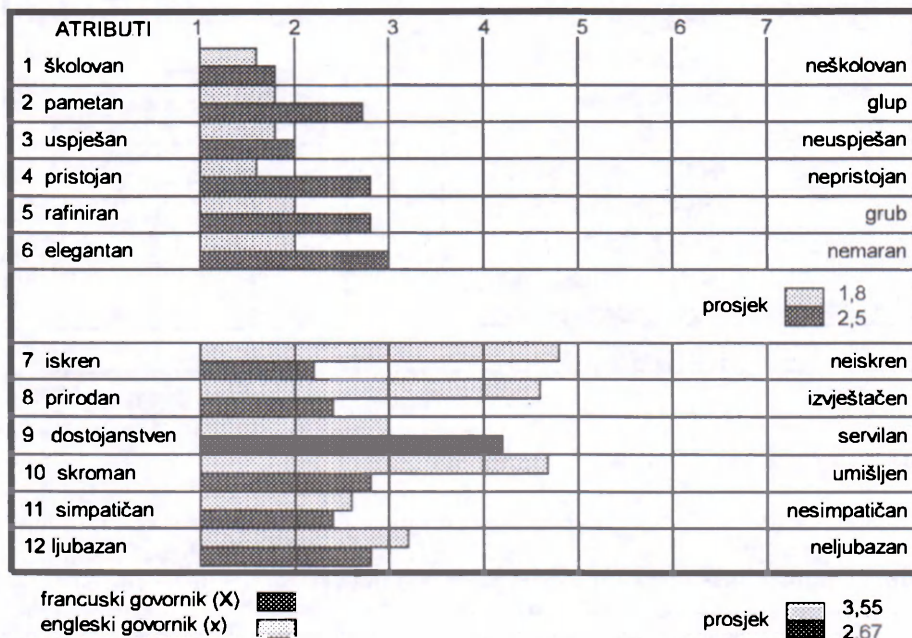
Svojstva koja ga karakteriziraju kao privatnu ličnost također su pozitivno percipirana, ali su prosječne ocjene tek blago pozitivne (nešto više od neutralnih); jedino je atribut "ljubazan" dobio nešto višu ocjenu, što mislim da se može protumačiti krivom interpretacijom nama nepoznatog obilježja francuske artikulacije, a to je retraktiranost prednjih vokala, shvaćena kao nasmiješenost, koju, budući da joj ne vide razloga, naši slušači doživljavaju kao smiješak, često kao "komercijalni" i servilan (n. N. Desnica-Zerjavić, 1992, gdje atribut "nasmiješen" dobiva visoku ocjenu).

Percepcija engleskog govornika u prva četiri svojstva potpuno je jednaka, dok u svojstvima "rafiniran" i "elegantan" blago vodi, što znači da se i za njega vezuje stereotipna predodžba o pripadniku visokocivilizirane nacije u kojoj je svatko ne samo školovan nego čak i inteligentan, uspješan i lijepo odgojen, pa čak i elegantan i rafiniran.

Međutim u privatnoj sferi on inspirira malo nepovjerenja, pa uz nešto manje povoljne ocjene svojstava koja izražavaju njegovu emocionalnu prihvatljivost

nalazimo i da je pomalo izvještačen, što je jedina prosječno negativna procjena naših slušača.

6. Grafički prikaz profila prosječnih vrijednosti procjena svakog od 12 atributa koje su izvorni slušači pripisivali francuskom (X) i engleskom (x), t.j. svojem govorniku:

Tablica 6. Izvorni slušači

Kao i na prethodnoj tablici, gornjih je šest atributa (javna sfera) dobilo izrazito povoljne ocjene (1,6 do 3) u usporedbi s atributima u donjem dijelu tablice (privatna sfera) s prosječnim ocjenama od 2 do 4,74.

Među atributima koji izražavaju socijalni status najbolje su ocjene dali engleski slušači svojem sunarodnjaku (prosjeak 1,8), što potvrđuje vrlo visoki prestiž koji uživa standardni engleski (R.P.) u javnoj sferi, o čemu je već bilo riječi.

Ocjene koje su francuski govornici dali svojem sunarodnjaku (prosjeak 2,5) bliske su onima koje su naši govornici dali Englezu (2,30) i Francuzu (2,53) u toj sferi. Kako su i ove ocjene prilično visoke, one govore da se francuski standardni govornik pozitivno percipira i u Francuskoj i kod nas.

Profil prosječnih vrijednosti koje su procjenjivali izvorni govornici uravnotežen je za atribute poželjne u javnoj i privatnoj sferi, i vrlo je povoljan za francuskog govornika, dok je profil dobiven prosjecima ocjena engleskih izvornih govornika prelomljen: izrazito je povoljan na atributima koji odražavaju socijalni status, dok sa čak dva negativno ocijenjena svojstva iz druge skupine (izvještačen i umišljen) pokazuje odbijanje identifikacije na emocionalnom

planu. Drugu razliku u krivulji procjena francuskog i engleskog govornika nalazimo na paru dostojanstven /servilan (atribut 9) u korist engleskog govornika, kao i kod naših slušača, što upućuje na to da postoji stereotip engleske dostojanstvenosti.

Stereotipne predodžbe koje sam našla i u engleskih i francuskih izvornih govornika nisu u skladu s mojim očekivanjima: izborom tipičnog interpreta jednog klasičnog pedagoškog teksta, očekivala sam da će ga izvorni govornici procijeniti kao fonostilistički neutralnog govornika. Činjenica da se to očekivanje nije ispunilo samo je još jedan dokaz više da postoje stereotipne predodžbe o stranom govorniku. Takvu predodžbu, u ovom slučaju, mogu imati nastavnici stranog jezika.

Iz svih iznesenih podataka vidljivo je da naši slušači (studenti prve godine francuskog jezika i književnosti) prosječno imaju pozitivno stajalište i prema engleskom i prema francuskom standardnom govorniku, pogotovo u javnoj sferi. To je i shvatljivo s obzirom na prestiž tih dviju jezičnih zajednica i njihovih jezika. No atributi koji iskazuju socijalnu uspješnost važni su za stvaranje instrumentalne motivacije, ali tek emotivno prihvaćanje "drukčijeg govora" može dovesti do integrativne motivacije. Zato o stupnju pripremljenosti naših govornika na identifikaciju s izvornim govornikom više govori percepcija tih govornika u privatnoj sferi, koja je nešto manje povoljna. Ali ni prosječno povoljna percepcija ne potvrđuje automatski želju za identifikacijom, jer svaki ispitanik može različito interpretirati svoju odbojnost prema izvornom govorniku. Atributi predloženi na upitnicima tek su pokušaj pronalaženja nepoželjnih svojstava koja se pripisuju stranom govorniku, a već jedan negativan odgovor znači odbijanje identifikacije s njim. Zato mislim da odgovor o želji ispitanika da se identificiraju sa stranim uzorom možemo potražiti u postotku ispitanika koji nisu negativno procijenili nijedno svojstvo izvornih govornika:

ISPITANICI	JEZIK	
	francuski	engleski
hrvatski		
bez ijedne negativne procjene	28%	20%
s negativnim procjenama	72%	80%
francuski		
bez ijedne negativne procjene	100%	-
s negativnim procjenama	0%	-
engleski		
bez ijedne negativne procjene	-	20%
s negativnim procjenama	-	80%

Tablica 7. Ukupne ocjene, hrvatskih, francuskih i engleskih slušača

Iz tablice 7 vidljivo je da 72% naših ispitanika u nekoj mjeri negativno percipira francuskog, a 80% engleskog govornika, pa se može pretpostaviti da će barem toliki postotak studenata imati poteškoća u svladavanju stranog naglaska.

Nešto veći postotak odgovora bez ijedne negativne procjene koji je ostvario francuski govornik može se objasniti činjenicom da je riječ o ispitanicima koji su izabrali studij francuskog kao svoj životni poziv.

Bitnu, iako očekivanu suprotnost reakcijama hrvatskih studenata, predstavljaju francuski slušači koji svoje govornike ocjenjuju sto posto pozitivno, čime potvrđuju već spomenutu pozitivnu percepciju francuskog standardnoga govora u Francuskoj, i na racionalnom i na emotivnom planu.

Nasuprot tome, vrlo visok postotak (80%) engleskih slušača, koji kod engleskog standardnog govornika negativno ocjenjuju barem po jedan atribut (vidjeli smo, uvijek na privatnom području), pokazuje da engleski slušači emocionalno ne prihvaćaju standardnog engleskog govornika, reagirajući u tom pogledu kao stranci.

REFERENCIJE

Desnica-Žerjavić, N. (1992). *Neki razlozi tvrdokornosti stranog akcenta*, Zbornik savjetovanja HDPL.

Faure, G. (1961). *L'intonation et l'identification des mots dans la chaîne parlée*, Proc. 4th Int. Congr. Phon. Sci., Helsinki.

Jakobson, R. (1966). *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd.

Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*, Center for Applied phonetics, Washington, D.C.

Leon, P. (1971). *Essais de phonostylistique*, Didier, Paris.

Rigault, A. (1961). *Rôle de la fréquence, de l'intensité et de la durée vocalique dans la perception de l'accent en français*, Proc. 4th Int. Congr. Phon. Sci., Helsinki.

Trubetzkoy, N. S. (1949). *Principes de phonologie*, Klincksieck, Paris.

Nataša Desnica-Žerjavić
Faculty of Philosophy, Zagreb

**THE PERCEPTION OF A SPEAKER BASED
ON THE WAY HE SPEAKS**

SUMMARY

The way of speaking is a source of non-linguistic information about people, their social background and regional origin as well as their personal properties. The listeners' reaction is conditioned by stereotypes: certain speech properties are always connected with certain properties of the speaker as a person.

The paper investigates the stereotyped images a Croatian student uses when listening to English and French Standard speakers. These images are compared with the stereotyped reactions of native - French and English - speakers when they are listening to standard speakers of their own language.

Key words: *speaker, non-linguistic information*